

Макушев Петро Васильович,
д.ю.н., професор УМСФ,
Саломатін Ярослав Андрійович,
студент 1-го курсу
юридичного факультету УМСФ.
м. Дніпро, Україна.

НАЦІОНАЛЬНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВА ЛЮДИНИ НА СВОБОДУ ВІРОСПОВІДАННЯ

Вступ. На основі проведеного дослідження сформульовано висновки щодо відповідності національного законодавства та правозастосовної практики та європейськими стандартами в сфері релігійних прав та свобод. Запропоновано висновки та сформульовано рекомендації стосовно подальшого вдосконалення правового регулювання в Україні у цій сфері. Правове регулювання свободи віросповідання є складовою загального комплексу захисту прав людини та основним гуманітарним комплексом правового регулювання. У контексті активізації релігійних процесів, пов'язаних з імміграційними тенденціями в Європі та в усьому світі, актуальними стали дослідження законодавчих засад свободи віросповідання. Це пов'язано з тим, що в різних країнах існує різний рівень терпимості до видатних релігійних поглядів, поваги до прав людини та громадянських прав і свобод, пов'язаних зі свободою релігійних переконань, а також правової бази для вільного визначення релігій, пов'язаних з релігійними переконаннями. Коли кордони країни перестають грати роль поширенні релігії, парадигма комунікації змінюється. З огляду на це, очевидність актуальності наукового осмислення нормативно-правового регулювання суспільних відносин у сфері реалізації релігійної свободи потребує залучення вітчизняного, зарубіжного і міжнародного досвіду. *Мета і завдання статті:* Метою цієї статті є узагальнення вітчизняного, зарубіжного та міжнародного законодавства у галузі правового регулювання свободи віросповідання.

Основний текст. Значення релігії в суспільному житті у XXI ст. залишається дуже значним. Як соціальний агент релігія сприяє поширенню та розвитку гуманістичних цінностей та для мільярдів людей в цілому світі є однією із важливих конфігурацій соціального та внутрішнього буття. У законодавчому забезпеченні прав осіб, пов'язаних з їхніми релігійними переконаннями, слід розрізняти дві сторони: право вірити і право сповідувати. Можемо зазначити, що більшість прав у сфері свободи совісті та віросповідання стали реальністю завдяки міжнародним зобов'язанням України та постійній увазі правозахисників до їх виконання органами влади. Найважливішими документами вважаються такі як «Загальна декларація прав людини» (1948 рік, ООН), «Міжнародний пакт про громадські і політичні права» (1966 рік, ООН), «Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод» (інша назва – Європейська Конвенція з прав людини, 1950 рік, Рада Європи), «зобов'язання у форматі Організації з безпеки і співробітництва в Європі»(ОБСЄ). Європейська конвенція про права людини відображає основні міжнародні гарантії, що забезпечують права віруючих та релігійних груп. Цей документ є особливо важливим, тому що громадяни України мають право звертатися до Європейського суду з прав людини. Люди заявляють, що їхні права, передбачені Пактом, були порушені [1, с. 5]. Європейська Конвенція з прав людини: Стаття 9. Свобода думки, совісті і релігії 1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно. 2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Стаття 10. Свобода вираження поглядів 1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і

передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств. 2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду. Стаття 11. Свобода зібрань та об'єднання. 1. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів. 2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави. Стаття 14. Заборона дискримінації. Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою. Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції. Захист власності. Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [2, с. 1,9,10,11,14].

У законодавстві України закладено важливий принцип: норми міжнародних договорів, які ратифікувала наша держава, є обов'язковими для виконання українськими органами влади, оскільки є частиною національного законодавства і навіть мають перевагу над законами України. Конституція України: Стаття 9. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Стаття 55. Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [3, с. 9, 55]. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»: Стаття 32. Міжнародні договори. Якщо міжнародним договором, в якому бере участь Україна, встановлено інші правила, ніж ті, що їх містить законодавство про свободу совісті та релігійні організації, то застосовуються правила міжнародного договору [3, с. 32].

На підставі аналізу стандартів і механізмів захисту права на свободу віросповідання в міжнародному праві у розділі було доведено, що провідну роль у правовому закріпленні та захисті даного права на універсальному рівні відіграє Організація Об'єднаних Націй. З часів прийняття Загальної декларації прав людини в 1948 р., релігійну свободу було взято під охорону всіма основними міжнародними договорами із захисту прав людини, прийнятими в рамках ООН. Найбільш ефективними механізмами захисту цих прав є Комітет з прав людини та Спеціальний доповідач ООН зі свободи совісті та переконань. Досліджуючи стандарти та практику ООН, можна припустити, що навіть за відсутності спеціальної конвенції існує загальне визнання права на свободу думки, совісті та релігії, а також права на свободу від дискримінації на релігійному ґрунті [5, с. 129].

Важливою для об'єктивного осмислення міжнародно-правового регулювання релігійної свободи також є стаття 18 Декларації. Її відлуння можна знайти практично в кожному міжнародному або національному акті,

присвяченому правам людини. І це зрозуміло, бо саме в ній вперше проголошено позитивні норми, якими визначено зміст поняття «свобода совісті». По-перше, у названій статті проголошується право кожної людини «на свободу думки, совісті і віросповідання»; по-друге, визначається зміст цього права, а саме: 1) свобода змінювати свою релігію або переконання; 2) свобода сповідувати свою релігію або переконання; по-третє, визначено форми сповідання релігії: а) одноособово або колективно («спільно з іншими»); б) прилюдно або приватним чином; в) в ученні, богослужінні та здійсненні релігійних ритуальних обрядів [6, с. 45]. Варто відзначити, що стаття 18 справила значний вплив на співвідносні тексти Пактів 1966 року, регіональних угод та Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості й дискримінації на підставі релігії чи переконань 1981 року, мова про які буде йти нижче. Як зазначає Н. Робінсон у своєму класичному коментарі до Декларації 1948 року, ст. 18 складається з двох частин: перша гарантує право на свободу думки, совісті та релігії; у другій перераховано окремі права, перелік яких не є вичерпним. Вона містить лише ті права, які ООН вважала за потрібне включити, «оскільки дотримання їх поки що не стало загальним». Іншою складною проблемою, що виникла під час розробки Загальної Декларації і поставала кілька разів при підготовці Пактів 1966 р. та Декларації 1981 р., є визнання права людини змінювати свою релігію – права, що заперечується деякими державами та релігіями. Попри весь опір, це положення було прийняте 27 голосами (проти було 5 голосів і 12 утримались), очевидно, «завдяки розумінню того, що Декларація мусить бути універсальною, а це положення не становить окремого права, а є лише наслідком свободи думки та релігії». Автори Декларації усвідомлювали, що дана проблема зачіпає чимало інших суперечливих питань, таких як відступництво, місіонерська діяльність, приневолення вірних, прозелітизм і його межі, статус нових та молодих релігійних рухів, що прагнуть визнання, а також соціальні небезпеки, пов'язані з діяльністю певних сект, які використовують усілякі маніпуляції для приваблення послідовників [5]. Потрібно згадати й положення ст. 29 Декларації. Воно проголошує, що «кожна людина, здійснюючи свої

права і свободи, повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання й поваги прав і свобод інших та з метою задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві». В силу універсального характеру ст. 29, її положення відносяться також і до свободи совісті. Це принципово, бо саме в цій статті сформульовано принцип відповідності обмеження прав та свобод меті цього обмеження, а саме: 1) забезпеченню належного визнання й поваги прав і свобод інших, 2) задоволенню справедливих вимог: а) моралі, б) громадського порядку, в) загального добробуту [7, с. 351].

Отже, на сьогодні право на свободу совісті та віросповідання є комплексним і динамічним, воно постійно розвивається, і нові реалії міжнародного життя вносять певні уточнення до стандартів, що є визнаними. Проте сама норма ст. 18 Загальної декларації та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставах релігії або переконань 1981 р. та ст. 9 Європейської конвенції 1950 р., яка базується на ст. 18 Загальної декларації, є міжнародним стандартом права на свободу совісті та віросповідання. Попри відомі недоліки, європейські механізми захисту права на свободу віросповідання є найбільш ефективними й зразковими в порівнянні з іншими міжнародно-правовими механізмами, які захищають релігійні права. Стандартам релігійних прав, відпрацьованим в універсальному та регіональному міжнародному праві, а також їх тлумаченню та застосуванню міжнародними органами мають відповідати норми захисту цих прав у національному законодавстві країн-членів відповідних міжнародних організацій [8, с. 131].

У різних державах національне законодавство по-різному встановлює зміст правового регулювання між правами людини і свободою віросповідання. Наприклад, правові засади державно-конфесійних взаємин у нових посткомуністичних умовах, обсяг прав вірників було визначено Законом Польської

Республіки від 17 травня 1989 р. «Про гарантії свободи совісті та віросповідання, зі змінами від 26 червня 1997 р. На думку автора, окремі норми цього законодавчого акта заслуговують на більш докладний опис. Відповідно до статті 1, Республіка Польща забезпечує кожному громадянину свободу совісті та віросповідання, що полягає у свободі вибору релігії та релігійних переконань, їхніх висловлювань – індивідуальних і колективних, приватних і публічних. Віруючі громадяни всіх віросповідань, а також невіруючі мають рівні права в державному, політичному, господарському, суспільному та культурному житті. Уряд сприяє релігійним конфесіям і не створює жодних перешкод для їхньої діяльності. Відповідно до Закону та норм Конституції, громадяни мають право створювати релігійні спільноти (церкви та інші релігійні організації) з метою визнання й поширення релігійної віри; брати участь у релігійних дійствах та обрядах, а також виконувати релігійні обов'язки й відзначати релігійні свята; поширювати свою релігію та переконання, виховувати своїх дітей згідно з власними переконаннями в релігійному дусі; не розголошувати своїх релігійних уподобань; брати участь у роботі міжнародних релігійних організацій; користуватися джерелами інформації на тему релігії; виробляти й купувати предмети, потрібні для культових цілей та релігійних обрядів; стати священиком або монахом; бути похованим згідно з релігійним ритуалом або переконаннями. Проте зазначений закон передбачає й обмеження, що накладаються державою під час реалізації цих прав, про що свідчить стаття 3: «Індивідуальне або колективне виявлення своєї релігії чи переконань може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадської безпеки, порядку, здоров'я або моральності населення чи законних прав і свобод інших осіб. Свобода совісті та віросповідання не може бути причиною звільнення від виконання суспільних обов'язків, передбачених законом» [9, с. 137]. Відповідно до закону про захист громадського порядку, в Італії ще з 1975 р. забороняється закривати обличчя у громадських місцях. При цьому така заборона поширюється, як на вуаль, так і на мотоциклетні шоломи. У квітні 2010 р. парламент Бельгії проголосував за заборону паранджі у громадських місцях. У даному

питанні бельгійські депутати продемонстрували єдність, майже одноставно голосуючи проти того, щоб мусульманські жінки, виходячи з дому, закутувалися в одяг, який покривав би їх з голови до ніг і залишав лише вузьку щілину для очей. Тільки два із 138 народних обранців не підтримали таку заборону. Заборона стала необхідною з міркувань безпеки, оскільки не можна ідентифікувати особу, яка ховається під паранджою. Заборона діятиме в усіх громадських місцях, на вулицях і в крамницях. Порущникам загрожує грошовий штраф розміром у 25 євро або, як альтернатива, сім днів в'язниці. Правозахисники Бельгії вважають, що така заборона порушує релігійну свободу. Натомість у Великобританії вирішили не забороняти паранджу. У 2010 р. англійський уряд підтвердив, що релігійна свобода передбачає свободу вибору одягу [10, с. 179].

В Україні подібне здійснення свободи сповідувати релігію або переконання підлягає лише тим обмеженням, які необхідні для охорони громадської безпеки та порядку, життя, здоров'я і моралі, а також прав і свобод інших громадян, встановлені законом і відповідають міжнародним зобов'язанням України. Ніхто не має права вимагати від священнослужителів відомостей, одержаних ними при сповіді віруючих. Відповідно до Статті 4 Конституції України «Рівноправність громадян незалежно від їх ставлення до релігії», громадяни України є рівними перед законом і мають рівні права в усіх галузях економічного, політичного, соціального і культурного життя незалежно від їх ставлення до релігії. В офіційних документах ставлення громадянина до релігії не вказується. Будь-яке пряме чи непряме обмеження прав, встановлення прямих чи непрямих переваг громадян залежно від їхнього ставлення до релігії, так само як і розпалювання пов'язаних з цим ворожнечі й ненависті чи ображення почуттів громадян, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом. Ніхто не може з мотивів своїх релігійних переконань ухилятися від виконання конституційних обов'язків. Заміна виконання одного обов'язку іншим з

мотивів переконань допускається лише у випадках, передбачених законодавством України [11, с. 97].

Згідно зі статтею 6 Конституції України державна система освіти в Україні відокремлена від церкви (релігійних організацій), має світський характер. Доступ до різних видів і рівнів освіти надається громадянам незалежно від їх ставлення до релігії. Не допускається обмеження на ведення наукових досліджень, у тому числі фінансованих державою, пропаганду їх результатів або включення їх до загальноосвітніх програм за ознакою відповідності чи невідповідності положенням будь-якої релігії або атеїзму. Громадяни можуть навчатися релігійного віровчення та здобувати релігійну освіту індивідуально або разом з іншими, вільно обираючи мову навчання [3]. Окрім Конституції України, право на свободу світогляду і віросповідання регулюється нормами Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». У ст. 5 даного Закону визначається, що «... держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству. Усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом. Встановлення будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших не допускається» [3].

Висновок. Законодавство України швидко змінюється й не обмежується лише одним законом, який урегулює порядок реалізації прав віруючих і діяльність релігійних організацій. Тому важливо залишатися в курсі законодавчих новацій, а також докладати зусиль для захисту своїх прав і свобод у випадках, коли на практиці норми законів порушуються посадовими особами органів влади, організаціями чи іншими громадянами.

Список використаних джерел:

1. Васін М. Твоє право на свободу віросповідань. Посібник. 2020.
 1. Європейська конвенція з прав людини. Ст. 1-14.
 2. ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації» ст.32 : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
 3. Сорокун В.М. Загальноправові стандарти права на свободу віросповідання в міжнародному праві // Актуальні проблеми державного управління. 2008р
 4. Друзенко Г. Інститут свободи совісті: міжнародні стандарти та законодавство України. –К. : Український центр правничих студій, 2000.
 5. Бедь В. В. Міжнародно-правове закріплення свободи совісті / В. В. Бедь // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 1.
 6. Палінчак М. М. Конституційне регулювання державно-церковних відносин у Польській Республіці / М. М. Палінчак, С. Р. Богдан // Науковий вісник Ужгородського національного ,2015. – Т. 1. – Вип. 32. – С. 136
 7. Молдован В. В. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина : навчальний посібник / В. В. Молдован, Л. І. Чулінда. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 197 с.
 8. Конституція України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
 9. Малишко В. М. Конституційно-правове регулювання свободи віросповідання та релігійних відносин у зарубіжних країнах / В. М. Малишко // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. 2002. Вип. 15.